

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут фізичної культури
Кафедра теорії та методики фізичної культури

Кривонос Максим Валерійович

**МЕТОДИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ОСОБИСТІСНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Спеціальність: 014 Середня освіта (фізична культура)

Галузь знань: 01 Освіта

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістр

Науковий керівник

_____ І.В. Іваній

кандидат педагогічних наук

доцент кафедри ТМФК

«__» _____ 2020

Виконавець

_____ М.В. Кривонос

«__» _____ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ОСОБИСТІСНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	5
1.1. Людиноцентризм як теоретична основа розробки технології фізичного виховання учнів	5
1.2. Характеристика сутності фізичної культури особистості школяра: основні поняття	13
1.3. Сутність, ознаки, структура особистісно-розвивальної технології фізичного виховання школярів	21
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	30
2.1. Методи дослідження	30
2.2. Організація дослідження	31
РОЗДІЛ 3. ОСОБИСТІСНО-РОЗВИВАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	32
3.1. Модель особистісно-розвивальної технології фізичного виховання молодших школярів	32
3.2. Умови реалізації особистісно-розвивальної технології фізичного виховання в початковій школі	40
3.3. Результати експериментальної ефективності перевірки моделі особистісно-розвивальної технології фізичного виховання молодших школярів	44
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50

ВСТУП

Актуальність дослідження. Реальність сучасного суспільства трактує чіткі вимоги щодо того, яким повинен бути громадянин певної держави. Процес формування свідомої особистості починає активізуватися в шкільні роки, саме тому зараз постає нагальне питання щодо виховання в учнів усіх життєво необхідних компетентностей, зокрема здоров'язбережувальної (у рамках вивчення дисципліни «Фізичне виховання»), що досягається методами інноваційної освіти гуманності, спрямованої на забезпечення дитині адекватної самооцінки, міцного духовно-психологічного стану тощо.

Більшість фахівців у даній галузі дослідження наголошують на важливості застосування педагогами у процесі шкільного навчання індивідуальних методично обґрунтованих комплексів із методів та прийомів для виховання в учнів відповідальності за своє здоров'я та життя, розуміння цінностей фізичної культури та прагнення завжди самовдосконалюватися, насамперед у духовному та фізичному планах. Такі погляди розділяють видатні фахові спеціалісти : Бальсевич В.К., Вільчковський Е.С., Курок О.І., Дубогай О.Д., Кручевич Т.Ю., Матвєєв А.П., Сущенко Л.П., Томенко О.А., Шиян Б.М. та ін. Важливим в цьому зв'язку співпраці «учитель-учень» є період молодшого шкільного віку, коли закладаються основи формування цілісного ядра особистості як концентрованого відбиття смислів людського буття в багатогранній культурі людини (Бех І.Д., Бондаревська О.В., Савченко О.Я. та ін.).

Становлення індивідуальної фізичної культури кожного учня розглядається в науковій спільноті крізь призму гуманістичного аспекту й має місце в фахових працях цілого ряду учених, як от: Барбашов С.В., Фролова Н.О., Якимович В.С., Аксьонова О.П., Кузнецов В.І., Москаленко Н.В. Варто зазначити, що окремі інновації питань технологізації фізичного виховання школярів представлені в доробку Вільчовського Е.С., Столітенка Є.В., Цвека С.Ф. у світлі дослідження своєрідного пристосування учнів молодших класів до статичного компоненту, що безпосередньо пов'язаний із їх розумовою та фізичною активністю та навантаженням. Характерні дослідження реалізуються в

нових підходах до складання учбових програм і взагалі планування (Віндюк А.В., Васьков Ю.В., Круцевич Т.Ю., Сергієнко Л.П., Цьось А.Н.), активації регулятивного дозування фізичного навантаження з особливою увагою до все можливих індивідуальних особливостей (Вайнабаум Я.С., Дубогай О.Д., Матвеев Л.П. та ін.); розробці продуктивних форм організації діяльності здобувачів середньої освіти, що викликають зацікавленість та інтерес до уроків фізичної культури (Бальсевич В.К., Віленський М.Я., Волков Л.В., Козленко М.П. та ін.). Технології фізичного виховання молодших школярів потребують наукового вдосконалення й моденізації в методичних розробках та подальших теоретичних узагальненнях як наслідок експериментальних досліджень.

Мета дослідження – розробити та обґрунтувати особистісно-розвивальну технологію фізичного виховання молодших школярів.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність, основні характеристики та структуру особистісно-розвивальної технології фізичного виховання учнів.

2. Розробити структурну модель особистісно-розвивальної технології фізичного виховання молодших школярів.

3. Обґрунтувати умови реалізації моделі особистісно-розвивальної технології фізичного виховання молодших школярів та експериментальним шляхом перевірити її ефективність у початковій школі.

Об'єкт дослідження – процес фізичного виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – складові особистісно-розвивальної технології фізичного виховання молодших школярів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ОСОБИСТІСНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Людиноцентризм як теоретична основа розробки технології фізичного виховання учнів

В умовах інтенсивного формування в освіті України розвиваючих та здоров'язберігаючих технологій навчання і виховання, питання особистісного розвитку школярів в процесі фізичного виховання (ФВ) ще не отримали достатнього висвітлення. Значна кількість досліджень, які спрямовані на вдосконалення системи ФВ, надають можливість формування особистісних якостей більш високого рівня, але не вирішують всіх проблем. Переорієнтація системи ФВ на людиноцентричні засади, на відміну від вдосконалення, ставить під сумнів сам характер даної системи та її роль у рамках більш широкої соціальної системи. Відповідно і завданням розробки інноваційної технології є оптимізація системи у цілому, а не підвищення ефективності компонентів з яких вона складається.

Важливим у цьому зв'язку виступає період молодшого шкільного віку коли закладаються основи формування цілісного ядра особистості як концентрованого відбиття смислів людського буття в багатогранній культурі людини. Цілісний підхід до розвитку особистості потребує аналізу на новому теоретичному підґрунті навчально-виховного процесу з ФВ як за його основними параметрами так і за ступенем його реалізації в умовах класно-урочної системи.

Сучасна Україна зазнає чимало трансформаційних змін, що дуже яскраво відображаються в освітній системі та системі виховання. Переосмислення цінностей, життєвих орієнтирів та власних світоглядних переконань роблять значний відбиток у реформаційному фонді держави.

Однак освіта залишається заручницею традиційних стереотипів, уявлень, канонів, які походять із минулого, відживши підходів, і не має достатніх

інновацій, а іноді й доброї волі, щоб справді змінюватися, переорієнтовуватися на *людиноцентричні* засади.

Стратегічна лінія розвитку нашої держави трактується як, перш за все, відмова від можновладства та перехід до рівноправ'я крізь призму творчого розвитку людини, її самоствердження та власне проектування в суспільстві, що реалізується безпосередньо в навчальних закладах через особистісно-розвивальні технології.

Сучасна наука розглядає освіту як процес та результат соціалізації людини, причому соціалізації педагогічно орієнтованої і планомірної, яка здійснюється в її інтересах і інтересах суспільства [18; 21].

Досягненням педагогічної науки сьогодення є глибоке розуміння того факту, що освіта лише надає можливість тому хто навчається завдяки власній діяльності розвивати свої здібності, вміння, навички [20-22, 24]. В процесі освіти психіки людини перетворюється в центр управління розвитком, самобудівництва особистості. Такий процес обумовлений унікальністю самої людини, яка виражена в наступному:

– Людина – саморозвиваюча система (саморозвиток на основі осмислення зовнішніх впливів та подолання внутрішніх протиріч [20-24, 26];

– Людина – відкрита система (зовнішні умови, соціологізація і виховання сприяють самоорганізації її сутнісних сил [20-22, 27-29];

– Людина – біопсихосоціальна істота (розвиток під впливом спадкоємності, генетичного коду та оточуючого середовища) [20, 21, 24, 28-31].

У прийнятій в Україні у 2002 році «Національній доктрині розвитку освіти в ХХІ ст.» виокремлюється нова парадигма освіти, яка спрямована на розвиток інтелекту і культури, гуманізацію та соціальну відповідальність. Це пов'язано з тим, що сучасна наука переживає свій постнеокласичний етап розвитку, який представлений еволюційно-синергетичною картиною світу, що трансформується в освіті становленням людиноцентричного підходу до учня. Особистісна орієнтація в освіті, як вважає В.Г. Кремень, виступає як процес, що відбиває лібералізацію всього життя суспільства, а людство вступає в нову педагогічну цивілізацію – «креативно-педагогічну» [21, с. 12].

Людиноцентризм в освіті спадкоємно пов'язаний з гуманістичною традицією в педагогіці, яка виходить із джерел людської культури (Сократ, Платон, Томас Мор, Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський, П.Ф. Лесгафт та ін.). В даний час повернення освіти до особистості обумовлено, передусім, кризою технократичної цивілізації. До передумов, активізуючих процес особистісної орієнтації в освіті, також відносять:

- соціальні – гуманізація соціального простору, коли все більше з'являється розуміння абсолютної цінності особистості [20, 21, 26, 29, 33];
- теоретичні – нові дослідження в галузі психологічних механізмів розвитку, навчання і виховання особистості [10, 34];
- практичні – педагогічний досвід новаторів-практиків Ш.А. Амонашвілі, В.Ф. Шаталова, В.А. Іванова та ін.

Людиноцентризм і демократизація сучасної освіти повинні зауважувати новотлумачення індивідуально-особистісного підходу, який передбачає [22, с. 19]:

- відмову від стовідсоткової орієнтації на середньостатистичного школяра;
- пошук і розвиток пріоритетних якостей особистості у здобувача середньої освіти;
- реалізацію психолого-педагогічного сканування особистості учня в усіх проявах;
- стратегія розвитку особистості, виведення унікальних програм розвитку та їх коригування;
- урахування особливостей життєдіяльності особистості у навчально-вихованому процесі;
- розроблення особистісно розвиваючих технологій навчання і виховання.

Фізична культура, як окрема галузь освіти, в сучасній дійсності є помітним явищем в житті людей, свого роду суспільний феномен, сутністю якого є система знань, рухових вмінь і навичок, специфіки світогляду, фізична підготовленість[5-9]. В центрі цього явища, природньо, знаходиться людина, спрямована до фізичного благополуччя, досягнення якого неможливе без участі

усіх її особистісних структур. Фізичне (тілесне) благополуччя, поряд з соціальним та психічним, є складовим компонентом такого поняття як «здоров'я людини» [8, 9]. Взаємодію та взаємозв'язок біологічних й соціальних структур особистості можливо визначити твердженням «до біологічної досконалості – через самовдосконалення соціального й психічного» [17, с. 12]. Таке розуміння ФК виходить із уявлень про людину як біосоціальну істоту, соматичний розвиток якої здійснюється через фізичні подразники у відповідності з закономірностями розвитку психіки та особливостями оточуючого середовища.

Не дивлячись на гуманітарну основу, що притаманна ФВ, дискусії стосовно мети шкільної ФК тривають багато десятиріч. В той же час історія людства демонструє, що мета всебічного і гармонійного розвитку підростаючого покоління в системі ФВ (у здоровому тілі здоровий дух) завжди була присутньою. Але в нашій країні ФК достатньо тривалий час розглядалася вченими з позицій свого утилітарного призначення. В якості системоутворюючого фактору (мети) виступало навчання руховим діям та нормований фізичний розвиток. Саме з цих позицій визначалися специфічні суспільні функції та компоненти індивідуального розвитку.

У своїх працях сучасні науковці розмежовують поняття мети ФВ і мети шкільної дисципліни «Фізична культура» («Основи здоров'я і фізична культура» у початковій школі) та проводять паралелі між термінологічними сполуками «фізична культура» та «фізичне виховання», а Е.С. Вільчковський, М.П. Козленко, С.Ф. Цвег співвідносять ФК із фізичним удосконаленням. Фахові спеціалісти Л.І. Лубишева, Ю.М. Ніколаєв [12], трактують ФК як соціальний чинник, що впливає на хід фізичного вдосконалення, своєрідний результат діяльності індивідуума. Також панує думка про те, що в науковому дискурсі фізичне вдосконалення порівнюють із принципами зосередженими на здобуванні та гарантії задоволення різноманітних особистих потреб людини, що має прояв лише у високоморальних прагненнях у високому рівні моральних прагнень, вчинків (М.М. Боген [12]), а здоров'я та ідилістичний фізичний розвиток гарантують усебічну фізичну зорієнтованість до життєдіяльності школяра.

У сучасній теорії ФК чітко формується тенденція використання філософсько-культурологічного підходу при розгляді феномену ФК, що, перш за все, передбачає зміну концентрування основної уваги з фізичної підготовки на культурологізацію та більш глибоку інтелектуальну діяльність у процесі ФВ учнів (М.Я. Віленський з співавт. [14], А.В. Віндюк [15], П.К. Дуркін з співавт. [16], В.І. Столяров [17] та ін.). В зв'язку з цим, ставиться питання не про ФВ, а фізкультурне виховання (В.К. Бальсевич [4], Л.І. Лубишева [18], фізкультурну освіту (М.Я. Віленський з співавт. [14]). Автори вказують на зміщення акценту з рухового, біологічного та виховання через культуру шляхом *засвоєння цінностей ФК*.

Узагальнюючи багаточисельні варіанти понятійного визначення сутності ФК та її цінностей, які представлені в роботах [4, 5, 9, 49-56] можливо виділити складові цього явища: 1) сукупність *духовних* (значення, система фізичних вправ, норми поведінки та ін.) та *матеріальних* (інвентар, споруди та ін.) *цінностей* суспільства; 2) процес *засвоєння* цих цінностей в вигляді доцільно організованого педагогічного виховання; 3) *результат* засвоєння у вигляді досягнутого рівня здоров'я, сформованих цінностей. Це дозволяє уявити ФК як одну із частин культури, яка передбачає формування та задоволення особистісних й суспільних потреб у фізичному самовдосконаленні шляхом розвитку біологічних, психічних і соціальних структур особистості.

Конкретне виявлення специфіки мети ФК в залежності від сфери її функціонування визначають різновиди форм ФК, де традиційно виділяють базову, прикладну та побутову форми, а ФК школярів відноситься до навчально-прикладної форми, метою якої є підготовка учнів до майбутньої життєдіяльності. При цьому вказують, що проблеми термінологічного визначення мети та форм фізкультурної освіти аналогічні поняттю «фізична культура». Так, С.В. Барбашов [5] фізкультурну освіту розглядає як процес, спрямований на засвоєння цінностей ФК, Б.М. Шиян – як оновлене розуміння смислу шкільного предмету «фізична культура», створеного задля забезпечення якісної фізкультурної освіти. Метою згаданої освіти (за Б.М. Шияном [32, с. 82]) є формування наукового світосприйняття школярів у галузі ФК, засвоєння ними

усіх форм індивідуальної рухової активності зі змогою використання даних ресурсів для покращення та безпосередньо укріплення духовного і фізичного станів.

Щоб визначити власну позицію щодо концептуальних підходів у формулюванні понять «фізична культура», «фізичне виховання» (форм, мети, результату) на основі аналізу літературних джерел з проблем шкільної ФК нами укладена табл.1.1.

Ми приймаємо визначення основних понять галузі «фізична культура» у викладі Б.М. Шияна. Так, метою ФК як навчального предмету в школі, повинна бути ФК особистості. Метою процесу ФВ, який передбачає як навчальні так і позанавчальні форми фізкультурної освіти, є сприяння всебічному і гармонійному розвитку особистості.

Тоді, на наш погляд, *фізичне виховання* – це соціалізований педагогічний процес, спрямований на всебічний і гармонійний розвиток особистості і формування ФК особистості. Беручи до уваги суспільну характеристику освітнього процесу, систему ФВ можливо уявити як педагогічно організований процес, спрямований на засвоєння учнем цінностей ФК, а це означає, що цінності ФК повинні бути головним детермінантом освітнього процесу в школі.

Таблиця 1.1

Поняття	Форма	Мета	Результат
Фізична культура (галузь)	Суспільне явище	Задоволення особистих та суспільних потреб в фізичному та духовному самовдосконаленні	Нові цінності і технології засвоєння
Фізичне виховання (система)	Соціально-педагогічний процес	Всебічний і гармонійний розвиток особистості	Формування світогляду
Фізкультурна освіта (процес)	Навчальний педагогічний процес	Формування фізичної культури особистості	Засвоєння цінностей фізичної культури

Порівняння вихідних понять теорії фізичного виховання

У науковому понятті культура трактується як багато галузевий утвір, а входження учня в сучасну культуру через освіту під вчительським опікуномством і називається культурне виховання особистості. В.П. Андрущенко поділяє даний процес на декілька сходинок розвитку, а саме: 1) вихідна ланка – інтеграція вірцевих норм; стрижнева ланка – реалізація певних діяльнісних норм, прогресування особистості, створення модерних зразків життя в соціумі; 3) покращувальна ланка – створення власного способу життя, актуалізація власного життєпису [20]. Б.М. Шиян наголошує, що під час культурного розвитку індивід поетапно реалізується в таких напрямках: розуміння культури та її впливу на суспільні канони, створення нових культурно-ціннісних суб'єктів мистецької діяльності, забезпечення культурному середовищу себе як особистості з власними переконаннями та цінностями.[32, с. 22]. У контексті зазначеного, основною домінантою навчання ФК повинна стати систематична побудова власних культуро-відповідних дій (рухів та регуляцій). Під побудовою рухів і регуляцій мається на увазі як розуміння учнями своєї фізкультурної діяльності (*усвідомлення*), так і уявлення її в істотних відносинах, відбиття в системі понять (*приручення*) та вироблення унікального індивідуального способу життя (*проживання*) [12, с. 121].

У відповідності з сучасними уявленнями ФК, пропонується до засвоєння дві групи цінностей: суспільні (всенародні) та особистісні (індивідуальні) [15, с. 11]. Проаналізувавши концепцію вченої Л.І. Лубишевої, у рамках теми дослідження ми розділяємо цінності ФК наступним чином.

Група *суспільних цінностей* – це все те, що накопичено соціумом для фізичного вдосконалення людини, організації здоров'язберігаючого середовища:

- знання про методи і засоби фізичного вдосконалення, організації здоров'язберігаючого довкілля;

- форми і засоби виведення фізичної культури на вищий рівень та пропогування здорового способу життя в соціумі;

- різноманіття вправ, що віддзеркалюють специфічну реалізацію рухових дій, а також їх характеристики;
- профілактичні та методичні розробки щодо відновлення здоров'я, тобто безпосередньо саме оздоровлення;
- сукупність знань активізації фізичної активності.

До групи *особистісних цінностей* відносимо все присвоєне індивідуальністю для отримання позитивних результатів у зміцненні власного здоров'я, зважаючи на ідилістичні зв'язки з довкіллям. Наведемо більш детальні роз'яснення таких навичок та умінь, що:

- пов'язані з безпечною і здоров'язберігаючою поведінкою в оточуючому середовищі;
- забезпечують здорове становлення культури тіла, рухів, рис поведінки;
- створюють заохочення та стимули для поліпшення свого стану, що характеризується якісним позитивним підвищенням основних показників;
- дозволяють розробку й виконання унікальних програм з оздоровлення, поліпшення;
- коригують дійсний стан на основі даних самоаналізу, реальний стан, самопочуття залежно від результатів особистого аналізу.

Зауважимо, що в значній кількості досліджень наголошується, що здоровий спосіб життя (ЗСЖ) є першочерговим у концепції виховання школярів. (О.М. Ващенко, О.Д. Дубогай, Е.М. Казін, Н.В. Маковецька, О.І. Юшко). Тому в своєму дослідженні ми розглядаємо здоров'я саае як *культурологічне ціннісне утворення*, а саму категорію «здоров'я» тлумачимо як запоруку гідної реалізації педагогічної діяльності – становлення самодостатньої особистості учня. При цьому принциповою особливістю оцінки здоров'я учня є її орієнтованість на індивідуальну норму та індивідуальний шлях її досягнення.

Аналіз теоретичних положень та практичної діяльності показує, що група суспільних цінностей визначає, в значній мірі, форми організації навчання ФК і виступає для учня самоцінністю, що є одночасно і умовою і результатом його розвитку. Група особистісних цінностей виступає пріоритетною в розвитку молодшого школяра та визначає змістовну основу процесу навчання ФК.

1.2. Характеристика сутності фізичної культури особистості школяра: основні поняття

Поняття про особистість. Аналіз літератури [9; 35; 38; 40] свідчить про те, що однією із центральних проблем системи фізичного виховання є вивчення процесу розвитку та становлення особистості. В науковій літературі існує велика кількість підходів до тлумачення поняття «особистість». Так, С. Рубінштейн [38] вважав, що особистість - це взаємопов'язана сукупність внутрішніх умов, через які відтворюються всі зовнішні діяння людини. Він зазначав, що особистість проявляється і формується у взаємодії з навколишнім світом, тобто у діяльності. В. Левицький [9] визначав особистість як відносно пізній продукт онтогенетичного розвитку людини. Психологічними ознаками особистості, на його думку, є темперамент, потреби і захоплення, емоційні переживання й інтереси, звички та навички, моральні риси характеру. Л. Виготський зазначає, що стрижневим компонентом індивідуальності є самосвідомість, яка створюється та структурується саме під час проблемного перехідного періоду в підлітків, унаслідок чого людина починає сприймати себе більш повноцінною одиницею суспільства. Як свідчить аналіз літератури, поняття особистість досліджується і в працях багатьох сучасних вчених. На думку А. Петровського [35], особистість це – особлива якість людини, набута в соціокультурному середовищі у процесі діяльності і спілкування. Вчений вважає, що особистість – це чітко визначена одна індивідуальна людина в гармонійних відношеннях з природою та соціумом, а також наголошує на трактуванні розвитку особистості як на процес і формування індивідуальності, створеної внаслідок якісної характеристики становлення індивіда в ході виховання та соціалізації. На його думку, становлення та розвиток особистості реалізується в такій діяльності, що керована певною системою мотивів, що характерні визначеній особі, а у трактуванні поняття особистість розуміє індивіда, що позиціонує власний будь-який діяльнісний процес як до всього суспільного ладу, так і до окремих його складових. Р. Немов [33] вважає, що особистість представляє собою окрему людину в оточенні визначених психологічних характеристик, що диктовані суспільством та мають вияв у суспільно-природних зв'язках і є незмінними

стереотипними факторами, що визначають вчинки індивіда, створюючи вагомий вплив ще й на оточуючих. На думку І. Терещенка, поняття «особистість» пов'язане перш за все з соціальними властивостями та якостями людини, що характеризують суспільну сутність людини, які формуються протягом її життя. У своїх дослідженнях науковець відмічає, що особистості властива індивідуальність – те особливе, чим відрізняється одна людина від іншої. У дослідженнях А. Петровського особистість визначається як суспільна індивідуальність, тобто та, що є суб'єктом пізнання реформацій світу, а також істота, котра відрізняється здатністю раціонально міркувати, аналізувати та реалізовуватися в трудовому секторі. О. Бартків [7] вважає, що особистістю слід визначати ту людину, яка здатна досягати високого рівня свого розвитку в соціумі, легко абстрагуючись до здійснення якісно-адекватного сканування ціннісних категорій людства, унаслідок чого обирати актуальні для себе види діяльності та уникати небажаних перипетій.

Здійснений аналіз етимології поняття «особистість» дає нам змогу підбити підсумок: особистість – це індивід у соціальному середовищі, котрий деформується у процесі суспільних тисків, зазнає змін у наслідок проектування оточуючими певних видів діяльності та форм поведінки.

Фізична культура індивіда як одна зі стрижневих характеристик цілісного розвитку особистості. Аналіз модерних літературних джерел надає інформацію про становлення людини у взаємопов'язаних напрямках, а саме висвітлює різноманітні види виховання:

- розумове – націлене на процес розвитку мотивів пізнання, культурологічних канонів, раціоналістичного мислення при плануванні та організації навчання;

- трудове – забезпечує логічне творче ставлення до будь-якої роботи як необхідності існування та вивисує ціннісне обґрунтування даного виду діяльності;

- моральне – забезпечує адекватне сприйняття людини морально-етичних понять та думок, фільтрує подібні види міркувань, що мають місце в сучасному суспільстві. Беручи до уваги історичні періоди розвитку соціуму, акцентує на

важливості та доречності понять толерантності, порядності, гуманізму, ментальної чесності тощо.

- естетичне – має на меті розвивати людські знання у сфері естетики та формувати в індивіда навички сприймання та створення вагомих естетико-художніх продуктів. Завдячуючи такому виду виховання, людина здатна створювати та систематизувати власні смаки в різних галузевих напрямках, акцентуючи також свою увагу на прогресивність унікальних психічних характеристиках;

- фізичне – націлене на поліпшення фізичного стану людини, її здатності реалізуватися в праці логічній діяльності в контурингу важливих якостей члена суспільства: відповідальності, наполегливості, пунктуальності в широкому її значенні тощо [4; 5].

Витлумачені напрями виховання є чи не найголовнішими в ході прогресивного розвитку сформованої особистості, що в результаті має вагомий вплив на суспільство в цілому. Їх активізація в соціумі відбувається на різних соціальних рівнях (у соціальних інститутах), поміж яких одне з головних лідерських позицій посідає система освіти в школі. За переконаннями видатних дослідників, саме родина та шкільне середовище позиціонуються як важливі соціальні інструменти, у межах яких і відбувається процес розвитку та становлення особистості, де паралельно особистість вбирає в попередників чи не всі культурно-ментальні цінності.

Важливу роль у процесі розвитку особистості відіграє система шкільного фізичного виховання, основна функція якої пов'язана з забезпеченням необхідного рівня фізичного здоров'я дітей і молоді та формування в них фізичної культури особистості [16; 17; 41; 42]. Проаналізувавши чималий сектор наукової літератури, ми дійшли висновків, що вже не перший рік питання становлення фізичної культури людини залишається актуальним серед науковців. У своїх дослідженнях А. Лотоненко зауважує, що активне сканування даного проблемного питання представляє собою безперервний процес наукового пізнання світу, зокрема людини в ньому, де здорово-надмірна увага надається аспектам саме формування особистості не тільки крізь медико-біологічну та

педагогічну призму, а й з урахуванням психологічних, соціальних, інтегративних та інших не менш вагомих моментів.

С. Собко [39] переконує, що фізична культура повинна розглядатися як основна цінність особистості, адже саме цей культурний різновид наповнює людину необхідними життєдайними біологічними потенціалами, створюючи адекватні умови для реалізації всеможливих потреб у різних сферах життя. Саме тому в сучасний період розвитку наукової думки українські та закордонні фахівці наголошують на тому, що як раз фізична культура і є стійкою якістю, що стосується особистості, а не автономним явищем.

Л. Матвеев вважає трактування «фізичної культури особистості» поняттям поліскладним та багатозначним. Дослідник розмірковує, що сутність даного явища не можуть стовідсотково відобразити паралельні термінологічні сполуки «фізична культура особистості» та «особистісна фізична культура». Із його точки зору, правильнішим було б розглядати «персоніфіковано-результативну сторону фізичної культури» або ж «фізичну культурність», яку не можна тлумачити як безпосередній розвиток індивіда, адже даний процес реалізується з урахуванням впливу багатьох інших генетичних та соціальних факторів.

М. Віленський та Г. Соловйова трактують фізичну культуру особистості як окрему галузь соціальної індивідуальності людини, а саме наголошують на її динаміці та системності, що підкріплені гідним рівнем знань у цій сфері, куди входять мотиваційні, фізичні, духовно-соціальні орієнтири, здобуті в процесі роботи над своїм способом життя.

Структурування фізичної культури, на думку науковців, відбувається за наступними аспектами:

Перший – це розмежування термінів «індивід» і «особистість».

Другий – діяльність, яка передбачає становлення продуктивної співпраці людини з довкіллям.

Третій – мотиваційний компонент індивіда.

Четвертий – узагальнена структура характеристик особистості.

Ю. Ніколаєв [34] трактує фізичну культуру індивідуальності як цілісне об'єднання фізичної та духовної складових людини, тобто як зв'язок тілесного

та духовного проявів. Науковець наголошує на неабиякій важливості другої згаданої складової та єдності аксіологічного та освітнього компонентів.

В. Видірн у своїх працях [15] доводить, що фізична культура особистості – є не звичайним фізичним станом, а й зіставленням також морально-етичних потреб та мотивів людини. Дослідник зазначає, що індивід, маючи високий фізичний стан, повинен розуміти всі процеси, що відбуваються в нього в організмі, а також має вправно впливати на перебіг подій. В. Видірн стверджує, що структурна система фізичної культури людини поєднує в собі п'ять наступних складових. Перша – досвід та розумові змоги, які формують світогляд особистості, важливість чи не пріоритетність цінностей та ін. Друга складова – фізичне покращення, що забезпечує особі всі умови для реалізації життєдіяльності в цілому (це і психофізичні, фізично-соціальні, фізкультурно-спортивні розвивальні можливості). Третя складова – стимулюючо-ціннісна налаштованість особистості на мобільність у фізкультурній сфері. Четверта – соціально-моральні цінності – забезпечення культурно-специфічного прогресу індивідуальності. П'ята складова – безпосередньо фізкультурно-спортивна активація, що віддзеркалює всі можливі потреби для характеристики фізкультурної активності. Х. Хуббієв [44] акцентує, що фізична культура особистості – це проблема науки в цілому, що мала б бути у центрі всіх наукових кіл щодо даного питання. Вивчення фізичної культури індивідуальності, на його погляд, має створюватися внаслідок аналізу всіх можливих контактів індивіда з будь-якими явищами оточуючого середовища.

П. Дуркін, М. Лебедева [25] так розуміють фізичну культуру особистості: це певна частина усієї культури людини, фундамент своєрідного смислу якої реалізує раціональне використання індивідуальністю декількох видів фізкультурної навантаженості, що стає головним важелем оптимізації духовного та, звісно, фізичного станів. Суміжно науковці трактують фізкультуру індивіда як процес, що в результаті загартовує особистість в невпинному інтересі до спорту та занять відповідними вправами. Науковці переконують, що фізичну культуру особистості треба досліджувати з декількох позицій – розумової чи духовної, що містить арсенал необхідних орієнтацій, а саме знання та навички, в

галузі фізичної культури, і діяльнісної сторони особистості, яка представлена систематичністю та добровільним виконанням фізичних вправ. На думку В. Бикова [10], вироблення фізкультури особистості є процесом засвоєння індивідом певних знань та тематичних уявлень про систематизацію здорового способу життя, активізацію покращення показників фізичної реальності. Автор виокремлює основні ознаки культури особистості: щабель, системність і ритмічність знань про своєрідності фізичної підготовки, про методи реалізації фізичної активності, засоби фізичного поліпшення, про норми застосування індивідом можливих засобів фізичної культури для підвищення працездатності, про нюанси роботи організму, про всі наслідки та перспективи.

Дослідник О. Томенко доводить, що єдність фізичної культури особистості пояснюється її ставленням до власного здоров'я, ураховуючи розвивальну характеристику фізичних можливостей людини. На основі таких переконань і будується щоденне життя кожного з нас, саме тому фізкультура виступає одним зі складників загальної культури.

За Л.Лубишевою, формування фізичної культури індивідуальності створюється саме через прийняття людиною усіх цінностей даної культури, що включають в себе валеологічні, мобілізаційні та, звичайно ж, соціальні характеристики. Дослідниця вважає, що головними одиницями фізичної культури особистості виступають піклування та підтримання власного фізичного стану щонайменш в задовільній нормі, використання неоднорідних засобів, що допомагають в реалізації заданих цілей (що до категорій здоров'я), матеріалізовані в зірці належної нормованої поведінки, що стимулюють людину до ведення подібного способу життя, а також це рівень корисних знань про роботу, стан та функціонування свого організму, що, по суті, готує людину для здійснення допомоги в оздоровленні іншим.

Не менш цікавою є думка А. Максименка, котрий стверджує, що фізична культура особистості визначається саме залученням певної людини в дійсну спортивно-фізкультурну діяльність для покращення власних показників та задоволення потреб.

Головними ознаками фізичної культури, на думку науковця, є постійне виконання фізичних вправ задля покращення фізичного стану в цілому, спеціальні заняття, котрі забезпечують корисне їх використання в реальності, володіння своєрідними фізично-руховими навичками для розв'язання особистих потреб, вправне володіння вміннями для створення власних розробок фізкультурно-спортивних занять, адже діяльність у фізкультурній сфері визначається вищою формою фізичної культури індивідуальності. С. Собко ж розуміє тлумачення стрижневого поняття дослідження як комплекс фізично-моральних якостей особистості, що описують індивідуально-віковий щабель досягнень в галузі фізично-культурної діяльності. У власних працях науковець виділяє три компоненти фізкультури індивідуальності: сприймання та розуміння теорії літератури фізичної культури, зв'язок соціального та індивідуального прогресів, самодисципліна, Спираючись на такий компонентний розподіл особистісної фізичної культури С. Собко виокремлює наступні рівні її сформованості:

1. Низький, який характеризується повною відсутністю розуміння суті фізичної культури та її складових.

2. Середній – визначається поверховим засвоєнням, деколи – неправдивим щодо цінностей фізичної культури.

3. Достатній – віддзеркалює суттєве пізнання основних положень фізкультури, а також її ціннісно-соціальні аспекти.

4. Високий – вирізняється повним засвоєнням сутності особистісної фізичної культури як комплексу інтегрованих фізично-духовних особливостей, частини загальної культури.

На думку В. Сутула, фізична культура особистості є складовою загальної культури, що характеризується своєрідними ознаками, властивими фізкультурі. Це, за словами науковця, значить, що хід формування фізичної культури індивідуальності слід аналізувати, спираючись на концепцію культурологічного підходу. Науковець зазначає, що фізкультура має такі особливості:

1. Адекватність ставлення особистості до власного тіла як до значущості;

2. Рівень зацікавленості людини у піклуванні про стан власного здоров'я та способів, які вона застосовує для здійснення цілі.

3. Кількість знань особистості про свій організм та про свій фізичний стан;

4. Поведінкові взірцеві зразки поведінки індивіда, що мотивують іншу людину піклуватися й про власний організм.

5. Уміння й навички, які застосовує людина для розв'язання особистих завдань задля поліпшення здоров'я та фізичного вдосконалення;

6. Організаційні та методичні вміння індивіда щодо створення власних прикладів вправ у сфері фізкультурно-оздоровчого спрямування;

7. Ведення здорового способу життя та безперервність занять фізичними вправами, націленими на всестороннє покращення людиною своєї фізичної природи.

Всі ці особливості разом формують ідеальну фізично-освічену особистість, котра є безпосередньо носієм всіх ціннісних характеристик фізичної культури. Реальність, дійсно, намагається створити особистість, котра б втілювала всі зазначені вище особливості, проте, на жаль, це стовідсотково неможливо. Хоча є можливість витворити сукупність із певних ознак фізичнокультурної особистості, зважаючи на всі умови та подразники, що супроводжуватимуть даний процес.

Виходячи із завдань нашого дослідження, було виокремлено такі напрямки, які пов'язані із формуванням в учнів фізичної культури особистості за рахунок використання фізкультурно-оздоровчих заходів.

По-перше, рівень знань, умінь та практичних навичок учнів щодо застосування фізичних видів діяльності в ході здійснення фізкультурно-оздоровчих заходів.

По-друге, безперервність реалізації учнями фізичних вправ протягом дня як один компонентів ведення ними ЗСЖ.

По-третє, важливість та рівень обізнаності молодших школярів у галузі знань про забезпечення піклування про власний організм, методи та певні дії для підтримки свого здорового стану.

По-четверте, сила бажання допомоги оточуючим у вирішенні питань з проведення спортивно-фізкультурних оздоровчих заходів.

1.3. Сутність, ознаки, структура особистісно-розвивальної технології фізичного виховання школярів

Розглядаючи аспекти технологічного підходу до фізичного виховання учнів початкової школи, перш за все, треба розтлумачити зміст понять «педагогічна технологія», «освітня технологія», адже існує чимало поглядів на трактування даних понять.

Нам відомо, що слово технологія походить від грецьких лексем, що позначають поняття «мистецтво» у поєднанні з «наукою про майстерність» [101, с. 421].

На сьогодні в науковій спільноті згадані термінологічні сполуки викликають глибокі дискусії. Дана проблема була висвітлена в арсеналі наукових здобутків таких учених, як К.О. Баханов, В.І. Бондар, І.М. Дичківська, Л.В.Коваль, І.Ф. Прокопенко та В.І. Євдокімов, Г.С. Сазоненко, Г.К. Селевко та ін.

Так, О.Я. Савченко, досліджуючи прогресивні дискусійні терміни наголосила, що саме її тлумачення створено понад 300 [27, с. 17]. В нашому ж дослідженні ми заглибимось в напрацювання більш сучасних трактувань понять «педагогічна технологія», «освітня технологія», «технологія навчання і виховання» в системі ФВ, що є більш актуальними та адаптованими до дійсності. С.О. Сисоєва надала досить велику увагу саме першому поняттю. Вона зауважує, що «педагогічна технологія» на науково-освітніх теренах трактується як об'єктивний засіб досягнення здорово сформульованої освітньої (навчальної, виховної) мети, як наука або ж педагогічна діяльнісна система, як модель реалізації осучаснення освітнього простору, новітній, високо-технологічний підхід в освіті тощо.

Термін «педагогічна технологія» та його термінологічні похідні найкраще висвітлені в працях Г.К. Селевко. Він має декілька поглядів на трактування порівняння суміжних явищ. Науковець каже, що, з однієї сторони, «освітня

технологія» має значення набагато розгорніше, аніж «педагогічна технологія», адже освітній процес, окрім педагогічних моментів, вивчає ще й культурологічні, медичні, соціальні та ін. Якщо дивитись з іншого боку, то виходить, що поняття «педагогічна технологія» охоплює аспекти і навчання, і виховання, і розвитку [12, с. 17]. Аналіз літератури [14, 16-18] з цих питань показує, що найбільш суттєвими ознаками, які притаманні технології, українські та закордонні дослідники визначають комплекс наукових знань про педагогічну технологію, продуктивність, створення алгоритмів, відтворюваність, використання різноманітних засобів навчання. Проте всі переконані, що технологія повинна реалізовуватися або в якості науки або ж як певна система чинників, факторів, методів і засобів, застосованих у реальному навчальному процесі, що забезпечують отримання бажаної цілі.

Одним із виявів трансформування освітнього процесу є інноваційні педагогічні технології, що передбачають якісно нові перетворення як педагогічного процесу в цілому, так і його складових, і сприяють істотному підвищенню його ефективності. Поняттям «інновація» позначають нововведення (innovation – лат. In – в, novas – новий), зміну, введення чогось нового. Стосовно технологій навчання і виховання інновація означає упровадження діалогових, діагностичних, активних, інтерактивних засобів і механізмів, колективних (у малих групах), індивідуальних (самостійних) форм, створенні особистісно спрямованих навчальних планів і програм тощо, де розвивальна функція освіти стає пріоритетною [22, с. 271; 25, с. 137]

Розглянемо паралельно поняття «технологія» та «методика», аби не склалося враження, що якесь із них витісняє інше з наукового коло обігу термінів.

На переконання науковця Г.К. Селевко, дані поняття досить часто вживаються поруч або взаємозамінно, проте різниця між ними існує, адже в кожному випадку гіперболізується окремий акцент. Дійсно, технологія навчання трактується більш як визначений процес, а методика є змістовно-цільовим терміном, який іноді може входити до складу технології, або ж

протилежно – певні технології можуть входити до складу конкретних методик навчання[32, с. 10].

Ми сприймаємо думку українських вчених (В.П. Андрущенко [22], В.І. Бондаря [16], які вважають, що технологія ніяк не замінює методику, а навпаки існує за її рахунок. Проте методика – це, скоріше, комплекс порад з реалізації і проведення навчального процесу або, як наголошує В.П. Андрущенко, діяльнісних обмін інформацією, а технологія є своєрідною сукупністю певних процедур для модернізації та оптимізації професійної діяльності модератора освіти та освітнього процесу в цілому.

Слід відзначити, що нам не вдалося знайти наукові дослідження, які безпосередньо описують властивості навчальних технологій. В своєму дослідженні ми спираємося на думку К.О. Баханова, який вважає, що групування технологій за їх певними ознаками є маловивченим, але основні риси вимальовуються безпосередньо з фундаменту «педагогічна технологія» і трактуються як зразки навчання, націлені на позитивний результат. Саме через це науковець зауважує, що першою ознакою має місце бути загальнонапрямованість мети, а другою – стрижневий путь, протягом якого реалізовується ціль. [17, с. 245]. Ми вважаємо, що саме таке наукове обґрунтування є найбільш актуальним в сучасному суспільному середовищі. Тому пріоритетною в нашому дослідженні є цільоваспрямованість, тобто забезпечення необхідних умов для актуалізації фізичного виховання крізь призму особистісно-розвиваючого компоненту та норм Державного стандарту початкової школи галузі «Здоров'я і фізична культура». Головними напрямками, завдяки яким витлумачена мета досягається, є гуманізація початкової шкільної освіти.

Чисельні приклади емпіричного вирішення завдань особистісного розвитку учнів в системі ФВ мають пошуковий характер, який, частіше всього, не співвідноситься з методологією педагогічних й психологічних досліджень школярів. Це може бути здійснено лише на основі цілісної концепції гуманізації, яка повинна бути представлена у вигляді системи теоретичних положень, що в своїй сукупності надають цілісне уявлення про цей феномен.

Гуманізація шкільної освіти з ФК обумовлена необхідністю усунення проблемної ситуації, що пов'язана з наступними протиріччями:

– між необхідністю створення сприятливих умов для формування і розвитку особистості учня і невідповідністю системи шкільної освіти в повному обсязі забезпечити цей процес;

– обґрунтованою необхідністю використання в навчально-виховному процесі з ФК освітніх технологій та недостатньою їх реалізацією в практиці роботи школи;

– між необхідністю використання ціннісного потенціалу фізкультурно-оздоровчої діяльності та його репродуктивним представленням в навчально-виховному процесі з ФК.

Мета гуманізації полягає в створенні умов для розвитку системи освіти з ФК у відповідності з особистісними інтересами й соціальними потребами, що дозволяють підняти якість освіти, посилити гуманізуючі функції фізкультурної освіти в формуванні ФК та ведення ЗСЖ особистістю. Посилення гуманітарної складової ФК вимагає розроблена у 2004 році Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту [2]. Фізична культура в нашій державі розглядається як один із найважливіших засобів здорового способу життя, профілактики хвороб, створення цінностей гуманності та забезпечення умов для всебічного пропорційного розвитку людини через підсилення теоретичного аспекту фізкультурної діяльності. Сучасний стан системи фізичного виховання (ФВ) в школах України характеризується тим, що в головних рисах цієї системи відбуваються суттєві зміни, система складається як цілісна концепція. Як вказує Т.Ю. Круцевич, ідеї концепту та різноманітність думок що до волі, структури та мети фізичного виховання в різних вікових класах українського населення, ініційовані на майбутнє десятиліття, прогресують та зароджуються виключно на гуманістично-демократичних аспектах [18, с.4].

Розглядаючи проблему гуманізації освіти з ФК в її багатоаспектності і багатогранності, в якості основного виділимо наступне:

1. Розробку та впровадження гуманістично орієнтованих технологій фізкультурно-спортивної діяльності, які повинні включати:

- гуманізацію цілей, підходів, змісту, форм, методів, засобів освіти;
- гуманізацію міжособистісних відношень суб'єктів освіти, тобто взаємовідношень в ланці «педагог-вихованець», «учитель-учні», «учень-учні».

2. Гуманізацію освітнього середовища навчального закладу.

3. Гуманізацію освіти через підготовку майбутнього спеціаліста, і в першу чергу учителя ФК, як носія гуманістичного світогляду.

Вказані напрями взаємопов'язані і взаємозалежні, так як є не різними напрямками процесу гуманізації освіти, а конкретними проявами єдиної концептуальної основи в її опосередкованому впливу на процес ФВ, метою і результатом якого постає гармонійно розвинута особистість. Однак ідеї гуманізації не завжди знаходять розуміння і практичне застосування в конкретному навчально-виховному процесі, оскільки не використовуються механізми їх реалізації. Дана обставина визначає необхідність розробки і впровадження гуманістично орієнтованих технологій в навчально-виховний процес з ФК учнів.

Гуманістично орієнтованою технологією можна вважати практично всяку технологію, адаптовану до сучасних умов, що забезпечує продуктивний режим роботи і створює умови для творчої активності особистості. Гуманістична орієнтація закладена в самій природі технології, яка є певним зв'язком між теорією і методологією, з однієї сторони і педагогічною практикою – з іншої. Вдосконалення освітніх технологій в аспекті гуманізації передбачає переведення навчання на суб'єктивну основу з настановою на саморозвиток особистості і створення умов, що забезпечують ефективність даного процесу.

Можливість розгляду педагогічного процесу ФВ як своєї технологічної системи постає реальною при розгляді навчального процесу з позицій системного аналізу. Саме системно-синергетичний підхід до педагогічних досліджень [16-19] дозволяє виділити основні структурні компоненти педагогічного процесу та їх функціональні взаємодії. Педагогічна технологія в цьому випадку виступає як проект (модель) певної педагогічної

системи, що реалізується на практиці в умовах конкретної школи стосовно різних підходів до навчання і виховання з дисциплін шкільної освіти [16, 32].

Для виділення основних технологічних структур в педагогіці використовують відомі в науці критерії, що дозволяють виділити в досліджуваній системі головні складові частини. В педагогічних процесах виділяють такі системно-технологічні компоненти як *цільовий, змістовний, діяльніший*(організаційно-управлінський), *результативний*. Цільовий компонент включає в себе всю багатогранність цілей і завдань педагогічної діяльності: від глобальної мети розвитку особистості до конкретних завдань формування особистісних якостей. Змістовний компонент уявляється конкретною, системою знань, вмінь, навичок і якостей, які відбивають логіку й смисл досягнення поставленої мети. Діяльнісний компонент відображає взаємодію учителя й учня, їх співдружність й організацію процесу. Результативний – характеризує ефективність процесу й досягнення його кінцевої мети. Ефективність будь-якої технологічної моделі додатково визначається сукупністю взаємозв'язків між окремими компонентами системи. Це можуть бути *інформаційні, організаційні, функціональні та причинно-наслідкові* зв'язки [13]. Внутрішня діалектика педагогічного процесу полягає в єдності і самостійності процесів, що його утворюють, а наявність загального й специфічного – в змісті навчальних дисциплін.

Розробка теоретичних основ, осмислення і технологічне оформлення особистісно спрямованої освіти постає важливим напрямком сучасної шкільної початкової освіти. Зараз в відношенні практично всіх шкільних предметів проводиться інтенсивна робота по формуванню особистісно розвиваючих підходів та технологій їх реалізації: викладення окремих предметів (У.А. Захарченко, В.В. Маткін, Ю.П. Півненко, фізичного виховання (О.П. Аксьонова, С.В. Барбашов, В.С. Якимович). В рамках предмету дидактики, особистісний підхід в цих роботах виявляється в розкритті природи й умов реалізації особистісно розвиваючих функцій освіти, визначення цільових, змістовних й процесуальних характеристик навчання. Але розроблені підходи до реалізації особистісного розвитку учня є лише системними

педагогічними технологіями, що не в повній мірі відповідає сучасній гуманістично-інноваційній освіті. Ми погоджуємося з думкою ряду спеціалістів галузі ФК, що на теренах бувшої країни, наукове обґрунтування має лише одна технологічна модель навчання – це відпрацьована за багато років технологія навчання школярів рухових дій з основних видів спорту та пов'язаний з цим розвиток фізичних якостей, яку умовно можливо назвати «Рухово орієнтована технологія фізичного виховання» [8, 9, 16].

Гуманістичний аспект технології ФВ школярів певною мірою представлений в ряді робіт [13-15, 28 та ін.]. Засновуючись на вищезазначеному, ряд авторів [13, 14]будують моделі особистісного розвитку учня в системі ФВ при його навчанні. Так, С.В. Барбашов надає теоретичне обґрунтування моделі розвитку молодшого школяра у сфері фізичної культури (табл. 1.2), із якої випливає, що молодший шкільний вік характеризується насамперед, (і на цьому наголошується в ряді досліджень [5, 6], максимальними темпами зростання в фізичному й когнітивному розвитку. Оскільки когнітивний розвиток опосередковується, передусім, розумовою діяльністю у вигляді засобів фізичної культури, то технологія особистісного розвитку молодшого школяра в системі ФВ повинна будуватися (в значній мірі) на інтелектуальному осмисленні рухової діяльності. Поряд з фізичним компонентом розвитку в молодшому шкільному віці, важливими факторами розвитку постають психічні й соціальні закономірності, які в свою чергу потребують включення в технологію механізмів формування наукового світогляду на предмети та явища фізичної культури, ціннісні орієнтації на підтримку власного здоров'я й фізичної дієздатності, врахувати індивідуально-типологічні особливості школяра.

Таблиця 1.2

**Характеристики особистісного розвитку молодшого школяра
у сфері фізичної культури**

Компоненти особистісного розвитку	Характеристики особистісного розвитку
Фізичний розвиток	Інтенсивний розвиток всіх органів і систем, зростання фізичних якостей та рухових здібностей. Формування техніки широкого кола рухових дій, завершення адаптаційних процесів до умов середовища проживання.
Психічний розвиток	Інтенсивний розвиток просторової, часової, силової диференціації дій, формування рухової пам'яті, швидкості мислення. Завершення формування основ вольової поведінки.
Когнітивний розвиток	Формування широкого кола світоглядних уявлень про фізичну культуру. Формування абстрактних форм засвоєння рухових дій.
Соціальний розвиток	Формування загальних уявлень про роль фізичної культури в суспільстві. Розвиток індивідуальних й командних форм взаємодії в іграх та змаганнях. Формування соціальної спрямованості на підтримку власного здоров'я.

В теорії педагогіки самоорганізації вирішується питання можливості конструювання навчальних ситуацій з використанням технологій трьох рівнів: 1) представлення елементів змісту освіти в вигляді різних особистісно спрямованих завдань (технологія завданневого підходу); 2) засвоєння змісту в умовах спілкування як дидактико-комунікативного середовища, що забезпечує суб'єктивно-смісловий розвиток, рефлексію, самореалізацію особистості (технологія навчального спілкування); 3) імітація соціально-рольових та просторово-часових умов, що забезпечують реалізацію особистісних функцій в ситуаціях внутрішньої конфліктності, колізійності, змагальності (технологія імітаційних ігор та ситуацій). Виявлено також і низку умов для реалізації технологій. По-перше, ще постійна діагностика розвитку учня, по-друге, планування навчального процесу через моделювання освітнього середовища,

причому моделювання на рівні класу, по-третє – забезпечення режиму життєдіяльнісного співвідношення навчальної й домашньої активності школяра.

З урахуванням цього визначення та представлених вище основних особливостей процесу фізичного виховання молодших школярів можливо розкрити дефініцію *технологія особистісно розвиваючого фізичного виховання* як системну сукупність, яка включає спеціальні знання, процес розробки і реалізації в навчальному закладі проекту (моделі), спрямованого на загально-культурний розвиток цілісної особистості школяра. У відповідності з виявленими пріоритетами фізичного виховання молодших школярів, визначено напрям розробки технології в контексті нашого дослідження: інтеграція фізичного, психічного і духовного розвитку на основі поетапного засвоєння цінностей фізичної культури (формування світоглядних категорій і понять, ціннісних орієнтацій на фізичне самовдосконалення й здоровий спосіб життя, сукупності рухових умінь і навичок, як складових життєдіяльності школяра).

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження

Поєднання теоретичного рівня дослідження з вирішенням прикладних завдань обумовило вибір методів дослідження. Нами використані такі методи дослідження:

– *теоретичні* – аналіз та узагальнення науково-методичної літератури з метою визначення сутності, ознак та структури особистісно-розвиваючої технології фізичного виховання молодих школярів, розробки моделі технології та визначення умов її реалізації;

– *емпіричні* – спостереження, бесіда, опитування, анкетування, де визначилися показники здоров'я учнів (за кількістю пропущених за хвороби днів та тривалістю одного захворювання) та показники задоволеності учнів процесом фізичного виховання та підвищення їх рухової активності поза навчальним процесом. Для цього була розроблена анкета, яка включила ряд питань:

–

Анкета

Клас _____, учень _____

Питання	Так	Ні	Інколи
Чи подобаються Вам уроки фізичної культури			
Чи займаєтесь Ви вранці гімнастикою			
Чи задоволені Ви проведенням фізкультхвилин			
Чи займаєтесь Ви спортом			

2.2. Організація дослідження

Основна робота здійснювалася у 2019-2020 рр. на базі НВК № 42 (прогімназійні класи Сумської класичної гімназії №1). До дослідження були залучені учні 1-х – 4-х класів (всього 240 осіб), вчитель фізичної культури та класні керівники.

У відповідності з метою завданнями дослідження проводилося за трьома етапами:

– *на першому етапі* (друга половина 2019 р.) проаналізовано літературу щодо теоретичних засад розробки особистісно-розвивальних технологій фізичного виховання учнів, визначення сутності, структури такої технології. Підготовлено текст першого розділу роботи;

– *на другому етапі* (перша половина 2020 р.) розроблено модель особистісно-розвивальної технології фізичного виховання молодшого школяра, визначено основні умови її реалізації. На цьому ж етапі проведено анкетування учнів 1-х – 4-х класів щодо їх стану здоров'я та їх задоволеності уроками фізичної культури. Погоджено план педагогічного експерименту з учителем фізичної культури та класними керівниками

– *на третьому етапі* (друга половина 2020 р.) проведено педагогічний експеримент щодо реалізації розробленої моделі фізичного виховання молодших школярів. Проведено підсумкове анкетування учнів, отримано отриманий матеріал. На цьому ж етапі підготовлено текст роботи, який представлено керівнику для погодження.

РОЗДІЛ 3

ОСОБИСТІСНО-РОЗВИВАЮЧА ТЕХНОЛОГІЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Модель особистісно-розвиваючої технології фізичного виховання молодших школярів

Проаналізувавши підходи, які є в літературі з питань фізичного виховання молодших школярів, в своєму дослідженні ми зупинилися на наступних модельних положеннях, що відповідають уявленням особистісного розвитку учня:

Мета та завдання: Концептуально ми визначили, що основною метою системи ФВ та діяльності учителя є всестороннє гармонійний розвиток школяра та забезпечення правильного становлення фізичної культури індивідуальності. Метою ж самого учня є «самореалізація, виявлення та розвиток власних здібностей (фізичних, психічних, моральних)». Головною метою (атрактором) процесу ФВ є громадсько-державні вимоги до підготовки учнів у сфері ФК, які розуміються як сукупність інтересів і потреб суспільства і держави до учня на даному етапі соціально-економічного і політичного його розвитку та реалізується через мету ФВ. Гуманістичне оновлення освіти в нашій інтерпретації передбачає врахування трьох джерел цілепокладання: соціум, вчитель і учень. На різних шкільних етапах розгортання процесу ФВ питома вага цих факторів – джерел змінюється. В самому загальному вигляді можливо припустити, що при розвитку учня відбувається сходження від загальної соціальної настанови «роби те що всі» до індивідуально своєрідної мети «роби для себе». В цьому контексті початкова школа, на нашу думку, призначена культивувати дещо інваріантне, сутнісно родове, що надає лише напрямку саморозвитку, а в базовій та старшій школі учень отримує більш широкий досвід саморозвитку.

Тому завданням фізичного виховання молодших школярів є створення учням умов для формування інтересу, звички, потреби до регулярних занять

фізичними вправами, оволодіння вміннями скласти й реалізувати програми свого фізичного вдосконалення. З зазначених позицій, засвоєння рухових умінь та навичок, розвиток переважно фізичних здібностей учнів, притаманних традиційній початковій школі, не є самоціллю освітнього процесу з предмету «фізична культура». Розвитку школяра сприяє не саме по собі оволодіння учнем руховими вміннями й навичками, а присвоєння уміння самостійно засвоювати рухові уміння і навички як засоби власних змін у відповідності зі змінними умовами зовнішнього середовища, власними потребами, життєвими цілями й планами, що передбачають спрямування до самозмін. Завдання вчителя – використати всі засоби і методи ФВ, зорієнтувати учнів таким чином, щоб соціально значимі цілі в рівній ступені постали й особистими.

Організація педагогічному процесу, спрямованого на актуалізацію особистісних функцій, передбачає й нові **завдання** предмету: створення умов для вивчення учнями себе (індивідуальні особливості, здібності, можливості), навчання засобам самовдосконалення, організація процесу засвоєння й застосування зразків фізичної культури (реальних цінностей ФК). Обов'язковою умовою саморозвитку взагалі, в тому числі і у сфері збереження і зміцнення свого здоров'я, повинно бути наявність в учнів розвинутої здатності адекватно оцінювати себе через рефлексію своєї діяльності. Саме через розвиток рефлексивних механізмів особистості формується уявлення про себе як про деяку цілісність, як про особистість здатну саморозвиватися, в тому числі і у сфері фізичного розвитку і здоров'я.

Змістом предмету «фізична культура» в початковій школі, безумовно, є рухова активність із загальнорозвиваючою та здоров'язберігаючою спрямованістю – це об'ємі характер знань, умінь, навичок, звичок і властивостей, що необхідні особистості для виконання загальних для всіх громадян соціальних функцій, детермінованих системою цінностей суспільства. Але основною домінантою змісту ФВ повинна стати систематична побудова власних рухів та регуляцій. Такий підхід до ФВ має на увазі його побудову як «від моделі до предмету», так і «від предмету до моделі». Саме тоді буде створена система фізкультурної освіти учнів, коли від сугубо

технологічних засобів засвоєння рухових дій та їх розуміння кожним учнем (освітня складова навчального матеріалу) буде здійснено перехід до смислової основи, що виражається в побудові учнем індивідуальної оздоровчої системи (оздоровча складова навчального матеріалу). Тоді зміст ФВ втрачає відчужений по відношенню до сутності учня характер, включаються поняття діяльності щодо його розвитку на основі самоорганізації, саморегуляції і самовдосконалення.

Організаційна діяльність уявляє собою діяльність вчителя по забезпеченню умов протікання процесу ФВ. Вона здійснюється через **систему (технологію)**, організаційних структур педагогічного процесу. Саме технологічні основи, що, задля реалізації мети, через організаційні ступені діяльності реформують смисл навчання ФК в самокерівництво засобами синергетичних орієнтирів, загальних і особистісних стимулів та мотивуючих педагогічних умов. Вони не тільки задають стратегію (біфуркації) в культурологічному підході самоорганізуємого процесу навчання ФК, але й надають можливість створювати «педагогічні атрактори» та нелінійне освітнє середовище, якщо суб'єкт- суб'єктна взаємодія буде орієнтована на реалізацію в навчальному процесі феномену «бути особистістю».

На думку О.Я. Савченко технологія є модель (алгоритм) реалізації педагогічної концепції, і «при суб'єкт-суб'єктному навчанні і вихованні його зміст повинен орієнтувати вчителя на спільний з учнем пошук особистісного смислу та особистісних цінностей навчально-виховного процесу [27, с.271].

Виходячи із мети дослідження та специфічних предметних особливостей навчання ФК учнів, ми визначили **загальні (принципи ФВ)**, які регулюють стратегічні відношення учителя з учнями в їх спільній діяльності, та **окремі принципи**, які сприяють створенню безпосередніх умов для самоорганізуємого навчання і виховання в системі фізкультурної діяльності.

До загальних принципів ФВ ми відносимо: принципи природо - та культуровідповідності; гуманізму; особистої діяльності; суб'єктивного контролю; включення особистості в вагому діяльність. До окремих (особистісних) – принципи: самовдосконалення; самореалізації в творчості;

самоповаги; врахування досвіду поведінки, індивідуальних психічних звичок, особливостей характеру, властивостей нервової системи, статевої та вікової різниці тощо. Немає необхідності доказувати їх провідну роль в системі фізичного виховання.

В педагогічній синергетиці **орієнтуючі умови** – особлива категорія виховного процесу, яка являє собою спеціально організоване середовище до вимог ціннісного потенціалу особистісних структур свідомості учня. Їх необхідно враховувати та створювати в якості підтримуючого фону самоорганізації і саме цим вони відрізняються від поняття «методи».

Власне «умови» являють деяке середовище, що поєднує різні можливості процесу ФВ. Це можливості оцінювання, вибудови певних типів відносин (критичності, мотивацій, самоствердження, самоактуалізації тощо). Педагогічна робота з умовами підтримки самоорганізації особистості відтворює діяльність свідомості та надає можливість просування від повторення «чужого» до «виробництва свого». [110].

Основними ціннісно-цільовими умовами (постановка загальних та окремих цілей уроку) є: індивідуальний підхід до ФВ; пріоритет культури здоров'я, валеологічна спрямованість ФВ. Для цього необхідно створити на уроці умови, щоб:

1) свою діяльність учень планував в залежності від тих цілей, які він ставить перед собою. Здійснення учнями стадії прийняття як цілей навчання, так і засобів їх реалізації є обов'язковою умовою організації навчального процесу. Лише постановка учнями своїх особистісних цілей гарантує включення їх в роботу. Без цього етапу всі наступні вправи і фізичні навантаження втрачають смисл;

2) цілі своєї діяльності учень висував в процесі виділення ним (за допомогою вчителя або без його допомоги) особистісно значимих проблем по відношенню до свого фізичного розвитку та стану здоров'я в рамках вивчаємої теми. Педагогічним засобом тут слугує створення умов з застосування системи самооцінки учнями стану свого здоров'я й рівня фізичного розвитку;

3) найбільшу валеологічну й особистісну цінність надає комплексна інтегральна оцінка стану організму, значимість якої полягає в співвіднесенні суб'єктивних показників (стан благополуччя або неблагополуччя може визначити лише сам суб'єкт) та об'єктивних (інструментальні, лабораторні і т.п.). Суб'єктивна самооцінка стану організму передбачає регулярне спостереження й ведення простої документації – «Паспорту здоров'я». Об'єктивна самооцінка виявляється в показниках, які учень визначає на підставі результатів контрольних тестів, функціональних показників, фізичний розвиток, фізична підготовленість;

4) на основі співвіднесення суб'єктивних і об'єктивних самооцінок учень визначає цілі своєї діяльності, здійснює планування своєї діяльності, виділяє особистісно значиму проблему в рамках вивчаємої теми, шукає шляхи і засоби вирішення своїх труднощів, виконує самоконтроль й рефлексію діяльності, самооцінку, корекцію як мети, так і шляхів її досягнення, що і приводить до розвитку механізмів прийняття учнем рішення й несення ним відповідальності за свої дії;

5) створення системи контролю, самооцінки учня й оцінки вчителя потребує розробки методик ведення документації (паспорт здоров'я, таблиці успішності, рівнів фізичного розвитку, фізичної підготовленості і т.п.). Це потребує введення комп'ютерного супроводу навчального процесу.

Ціннісно-сміслові умови сприяють напрацюванню особистістю мотивів осмисленого відношення до пропонуємої діяльності і включають: ефективність виховання, створення ситуацій вибору, звернення до джерел допомоги тощо.

Ціннісно-емоційні умови забезпечують емоційність сприйняття й осмислення учнем специфічних дій учителя по створенню особистістю орієнтованої ситуації на уроці або в позаурочний час та включають: спонукання до діяльності, прийняття рішення і його суб'єктивність, «потепління» відносин тощо.

Формування у молодших школярів мотиваційно-ціннісного відношення до свого здоров'я, заснованому на свідомому сприйнятті основ здорового способу життя, здійснюється, переважно, через ціннісно-сміслові умови. Формування

вольових здібностей та розвитку психічного та фізичного здоров'я учня – через ціннісно-емоційні умови.

Вищезазначене дозволяє нам виділити **організаційні етапи** процесу ФВ як цілісний особистісно спрямований алгоритм взаємодії вчителя з учнем (учнями), сутність змісту яких полягає в наступному:

1. **Діагностичний** – виявлення та фіксація факту, сигналу проблемності. Мета етапу – створення умов для розуміння учнем сутності проблеми, виявлення ціннісних протиріч (колізійність свідомості) та власних смислів (смыслотворча функція свідомості).

Цей етап виконується на основі інформаційної бази даних (див. розділ III), яка надає інформацію про поточний стан індивідуальної динаміки розвитку кондиційних якостей учня (результати тестування, дані медичного огляду, індивідуальна динаміка процесу розвитку особистості по п'яти критеріальним моделям, дані паспорту здоров'я). При цьому вчитель мотивує заплановану діяльність, формує позитивну настанову на заняття, орієнтує учня (учнів) щодо місця занять в цілому курсі, розділі, теми, розвитку його певних якостей, визначає особистісний досвід учня з пов'язанням цього досвіду з заняттями.

2. **Пошуковий** – сумісне з учнем виявлення причин виникнення складності. Мета етапу – забезпечення підтримки та прийняття школярем на себе відповідальності за розв'язання конкретних питань (з використанням даних діагностичного етапу).

Прийоми реалізації першого та другого етапів: актуалізація; проблематизація; інтрига; ігрова ситуація; прийоми розвитку пізнавального інтересу тощо.

3. **Договірний** – проектування дій учителя та учня (розділення функцій та відповідальності по вирішенню проблеми). Мета етапу – майбутнє виконання запрограмованої вчителем діяльності шляхом залучення учнів до складання плану роботи та його обговорення з учнем (групою учнів, класу).

4. **Діяльнісний** – надання модифікацій навчальної діяльності, обрання школярами конкретних способів виконання навчальної діяльності, вибір учнями засобів засвоєння нового матеріалу, становлення вмінь і навичок. Мета

етапу – забезпечення успіху діяльності через підтримку учителем учня (морально-психологічно, захист інтересів, прав тощо).

5. **Рефлексивний** – сумісне осмислення школяра та педагога злетів і падінь, знаходження виходів із патових ситуацій, пошук шляхів самовираження учня. Мета етапу – колективне сканування успішності діяльності та усвідомлення ситуації досягнення цілі, стимулювання внутрішньої позитивної мотивації фізкультурної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей процесів учнів, утвердження дієвої стимуляції стосовно діяльності, тобто активізація «механізму цінування», залучення школярів до певних етапів навчально-виховної діяльності шляхом заохочення їх до таких видів контролю як самоконтроль, взаємоконтроль, взаємо - та самоаналіз.

Зауважимо, що запропонований зміст організаційних етапів діяльності в певній мірі ілюструє експериментальна система роботи відомого російського спортивного педагога Іванова В.А., яка узагальнена його послідовниками.

Форми організації процесу ФВ молодших школярів повинні надавати учням можливість вибору різних рівнів засвоєння навчальної програми, змісту, форм занять, способів оцінки і організації навчальної діяльності. Це повинно привести до того, що учень поступово вийде на рівень сприйняття цінності самостійних щоденних занять. В такому випадку організація навчального процесу повинна передбачати можливість занять як в груповому режимі, так і в індивідуальному, як в режимі навчальних занять, так і після навчального дня, в вихідні дні тощо.

Результатом такого процесу ФВ буде: залучення та використання попередньо висвітлених переконань, сформованих ціннісних складових особистості, в важливості занять спортом; здобуття досягнень в навчальній діяльності з дисципліни ФК; вміння робити кращий вибір, знижувати ризик виникнення стресових ситуацій; позитивне ставлення до швидких змін у собі; опанування елементами саногенного (оздоровчого) мислення.

Вважаємо за необхідне проілюструвати розроблену нами **модель інноваційної технології фізичного виховання молодшого школяра**(рис. 3.1).

Рис 3.1

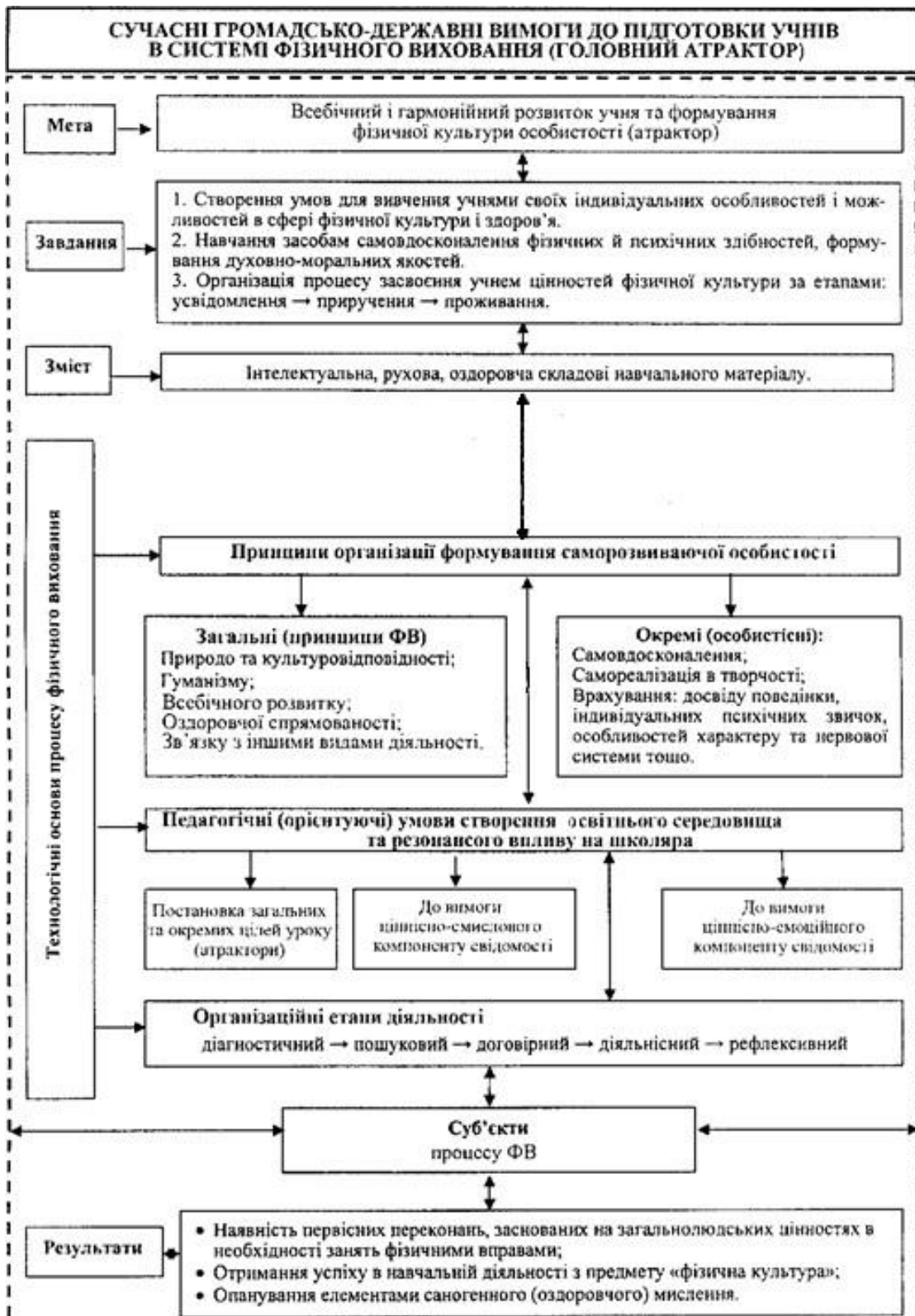

Рис. 3.1. Структурна модель особистісно-орієнтованої технології фізичного виховання молодших школярів

Зауважимо, що технологія – це не постійна схема, в яку втискується живий педагогічний процес, а наслідок глибоко продуманої, творчої роботи з оцінки й гармонізації багатьох факторів, що визначають ефективність процесу ФВ.

3.2. Умови реалізації особистісно-розвиваючої технології фізичного виховання в початковій школі

Виходячи із дослідженої нами специфіки розробленого підходу до фізичного виховання, ми визначили (конкретизували) систему психолого-педагогічних умов реалізації технології особистісного розвитку молодшого школяра:

- *пояснення* учням сутності фізичної культури як суспільного феномену й формування їх життєвої позиції на основі здорового способу життя;
- *формування* наукових основ фізкультурного знання;
- *відповідності* загальних й особистісних цілей і завдань з урахуванням закономірностей особистісного розвитку в сфері фізичної культури;
- *забезпеченні* вивчення змісту суб'єктивного практикування школяра, його систематичне зіставлення зі смислом нових практичних інтересів;
- *здійснення* суб'єкт-суб'єктного стилю співпраці між модератором освіти та її здобувачем (здобувачами) і учнем, пов'язаного зі спільним визначенням мети та завдань уроку, створення компонентів діючої мотивації до усвідомлення окремих частин знань, умінь, а також забезпечення педагогічних ситуацій комунікації для виявлення ініціативи учнів, орієнтація на спільний з учнем пошук особистісного смислу та особистісних цінностей навчально-виховного матеріалу.

Вказані умови необхідно доповнити об'єктивними (організаційними та ресурсними):

- *регламентація* тижневого навантаження учнів на рівні фізіологічно обґрунтованих норм, його розподіл з урахуванням динаміки розумової та фізичної працездатності учнів;

- *організація* оптимального режиму рухомої активності особистості, гармонійно поєднуючи обов'язкові та самостійні заняття;
- *комфортне* предметно-просторове середовище освітньо-розвиваючого простору фізичної культури в класі (школі): музичний супровід, обладнання, інвентар, наочні посібники, красива спортивна форма;
- *адекватним* меті та завданням фізичного виховання забезпечення педагогічного процесу службами супроводу (психолог, медичний працівник, класний керівник, батьки тощо);
- *інформаційне* забезпечення діяльності в системі фізичного виховання шляхом комп'ютерного моніторингу навчального процесу;
- *творчим*, експериментальним характером роботи учителя фізичного виховання, інших працівників супроводу навчального процесу.

Особистісно орієнтований підхід до навчання, що сформувався до середини 90-х років, розглядався переважно як суб'єктивно-орієнтовані організація й управління вчителем навчальною діяльністю її суб'єкта – учня. З точки зору синергетичного підходу є очевидним, що процес фізичного виховання повинен розглядатися і з позицій учня, оскільки специфіка навчально-виховної діяльності полягає в спрямуванні на розвиток і саморозвиток всіх суб'єктів цієї діяльності [17-19].

Так, Б.М. Шиян [31] розуміє зв'язок учителя та школяра, що приводить до:

- розширення суб'єктивних властивостей школяра;
- зміни в учня його здібностей,; школяр виявляє більше організаторських здібностей, аніж раніше при автоматичному виконанні і прохань та установок учителя;
- підвищення незалежності школяра протягом виконання роботи.

Розглядаючи особистісний підхід, Б.М. Шиян пропонує навчальне співробітництво у процесі фізичного виховання презентувати наступними чотирма лініями взаємодій:

- учитель – учень – учні;
- учень – учень в парах, трійках, малих групах;
- фронтальна взаємодія учнів класу;

– учитель – педколектив.

Також Б.М. Шиян поділяє думки психологів, що розмежують динаміку становлення спільної роботи учнів та учителя на три фази та шість форм:

Перша фаза – «заохочення до діяльності» – розгалуджується на:

- поділ обов'язків між учителем та учнями;
- імітовані вчинки школярів;
- дії учнів за зразком;

Друга фаза – узгодження діяльності здобувачів із модератором освіти – має такі форми спільної діяльності:

- сомарегулюючі дії учнів;
- самоорганізуючі дії;
- спонукальні дії учнів.

Третя фаза трактує співробітництво в покращенні оволодінням діяльністю» При цьому Б.М. Шиян вказує, що навчальна діяльність має свою зовнішню структуру, яка складається з таких основних компонентів: 1) мотивації; 2) навчальних завдань; 3) навчальних дій; 4) контролю, що переходить у самоконтроль; 5) оцінки, що переходить у самооцінку [31, с.235].

Синтезуючи вищезазначене, ми визначили, що *інноваційна технологія фізичного виховання молодшого школяра* – це послідовність дій у здійсненні взаємодіяльності школярів та учителя крізь призму її уявлення як процесу реалізації навчальних дій з трактування організації та коректування розвитку фізичного виховання з ціллю всебічного розвитку учня.

Рівні реалізації взаємодії учителя та учнів структуруються відповідно такій послідовності етапів: *діагностичний* → *пошуковий* → *договірний* → *діяльнісний* → *рефлексивний*. На кожному такому рівні фізвиховання презентується як фактор накопичення унікального досвіду, а алгоритм реалізується універсально в індивідуальних та фронткових співпрацях.

Зміст нашого підходу висвітлюється в наступному:

– за отриманими результатами дослідження вчитель ФК стає володарем суто конфіденційної інформації про учнів, що допомагає індивідуально створювати траєкторії навчання;

– забезпечення сумісного з учнем виявлення та утилізації причин недоліків у процесі успішності, гарантування підтримки в рішенні учнем брати відповідальність за власні дії;

– договірний етап передбачає реалізацію дій вчителя та учня в сторону досягнення потрібного співвідношення складників індивідуального розвитку здоров'я, залучення учнів до виконання поставлених завдань із інтересом.

– надання моделей варійованої навчальної діяльності, побудованої для кожного учня індивідуально. Учитель професійно забезпечує учням реальне переживання дійсності, підкріплене уявленнями школярів про цінності фізкультури;

– спільне аналізування злетів та падінь, розбір ситуацій та знаходження виходів із них. Забезпечення гідних умов для розвитку навчально-пізнавальних мотивів (реалізація «механізму цінування») та коригування смислу інтелектуального, рухового, оздоровчого фрагментів системи.

Організовуючи навчальне співробітництво, ми спирались на те, що найбільш фронтальною є взаємодія за витлумаченими в дослідженні лініями: 1) учитель – учень (учні); 2) учень – учень в парах (діадах) чи в трійках (тріадах), малих групах; 3) загальна групова взаємодія учнів у класі; 4) співпраця учня «з самим собою» (це також стосується і вчителя) [9].

Реалізація навчальної співпраці за кожною із зазначених ліній відбувалася за умови безперервної взаємодії всіх учасників навчального процесу, що і було сутністю **інтерактивного навчання**. При цьому ми використовували спеціальні прийоми, як то «Мозкова атака», «Мікрофон», «Коло ідей» та ін. Організовуючи на уроці навчальне співробітництво також використовували пошукові (евристичні) прийоми навчання, де діти розкривалися в евристичних бесідах, в середовищі проблемних ситуацій, беручи участь у дискусіях тощо. В системі фізичного виховання початкової школи (теоретична підготовка) доречним є використання прийому *ключових (евристичних) запитань*.

Застосовуючи елементи проблемного навчання, вчитель спонукає учнів розглядати кожне завдання уроку в різних аспектах (інтелектуальних, оздоровчих, рухових тощо). З цією метою у процесі вирішення певного навчального завдання вчитель **тренує** учнів відповідати на евристичні запитання: де? чому? коли? як? звідки? чим? хто? що?, ставивши їх іншим та собі.

При вирішенні педагогічних завдань рухового та оздоровчих компонентів ми застосовували «*кооперативну*» форму реалізації навчання, коли індивідуальні завдання поступово стають фронтальними (*малі групи*).

Розмежування класового колективу на малі групи мало на меті виконання ними різного обсягу навантаження в залежності від вихідного рівня їхнього розвитку. При цьому учитель розраховував, що певний час (в межах теми, розділу, уроку) групи мають діяти самостійно. Під час дослідження ми позначили, що протягом самостійної діяльності з реалізації доручень окремі учні роблять спробу виконувати більш складні завдання, ніж це обумовлено програмою. Щоб задовольнити їх випереджувальний інтерес формувалося окрема група, якій вчитель давав завдання, що передбачало виконання рухових елементів, котрі учні робили із задоволенням. Дану діяльність окремі дослідники називають *імітацією соціально-рольових обставин через гнучке включення учнів в різні малі групи* – це поетапне переорієнтування учнівської діяльності до виконання більш складних педагогічних завдань за мірою зменшення інтересу до попереднього виду робіт [171, 173].

3.3. Результати експериментальної перевірки ефективності моделі особистісно-розвивальної технології виховання молодших школярів

Перед початком експерименту учні контрольних класів (КК) не мали значних відмінностей від учнів експериментальних класів (ЕК) за характеристиками фізичного стану та особистісного розвитку. Тривалість педагогічного експерименту – 1 навчальний рік. Обсяг тижневого навантаження з ФК в КК і ЕК складав 3 години на тиждень (в КК – 3-й урок з футболу). Як КК, так і ЕК мали паралельні класи (по 2 класи), кількість уроків в одному ЕК

складає за весь період 204. Навчальна діяльність учнів КК реалізовувалась вчителем фізкультури за програмою «Онови здоров'я і фізична культура» за традиційною методикою. В ЕК реалізувалася інноваційна технологія спеціально підготовленими вчителями з ФК та за участю відповідних вчителів початкових класів, вихователів, а також реабілітолога, медичного працівника, батьків. Ця робота координувалася і проводилася в рамках виконання експериментальної регіональної програми «Здорові діти - могутня держава» за участю творчого колективу науковців Інституту фізичної культури СумДПУ ім. А.С.Макаренка.

Згідно розробленої технології у 1-х та 2-х як ЕК, так і КК практикували стандартну дидактичну систему для учнів молодшої школи: організація групових занять, медіа грамотне використання технічних засобів, розсіяний інформаційний процес. Проте, слід зазначити, що в ЕК застосовували та використовували розроблені вправи та діалог-стимулювання, а імітаційні навчальні завдання-ігри реалізовували, урахувавши особистісні характеристики учнів у певних ситуативних моментах. Доречним було учням ЕК використовувати орієнтовно 30 відсотків часу уроку для виконання індивідуальних завдань за траєкторією самовдосконалення. Своє місце знайшла й кооперативна форма реалізації навчання в 3-4-х ЕК, при якій індивідуальна навчальна діяльність поступово переростає в групову. Така метода навчання забезпечувала створення умов для розвитку самовираження індивідуальності.

У 1-2-х ЕК (де успішність школярів визначалася без використання оцінок), розв'язання педагогічно-освітніх завдань активізувалося завдяки чималому обсягу цікавої інформації, що механічно закарбовувалася в пам'яті та відображалася в руховій діяльності, тобто інформаційний фрагмент, подібно оздоровлювальному, впроваджувався паралельно з руховим. Учні осмислено сприймали навчальний матеріал, адже підготовка модератора освіти до проведення фізкультурних занять була ґрунтовною, підкріпленою якісним методичним забезпеченням, що дозволяло сприяти активному розвитку фізичних якостей школярів.

У 3-му ЕК виконувався поступовий перехід від лідирування в процесі розвитку рухової складової до інформаційної, що включає в себе передбачав розвиток логічної пам'яті, засвоєння матеріалу. Наприкінці 3-го та під час навчання в 4-му ЕК інформаційна складова відмежовувалася від рухової. Головна націленість навчання рухам в 3-4-х ЕК забезпечувала формування правильних основ руху. Для збільшення активності у початкових ЕК була залучена та реалізована додаткова програма, яка містила в своїй структурі не тільки заняття на уроках, а й позанавчальну культурно-спортивну діяльність, активний відпочинок, пробуджу вальні руханки тощо. Учні перших-четвертих класів мали змогу займатися не тільки руховою активністю, а й отримувати теоретичний багаж знань із фізичної культури, вирішували творчі завдання з ЗСЖ та ін. Важливо, що учні усіх експериментальних класів були учасниками й оздоровчо-фізкультурних рефлексійних занять.

Позитивним є той факт, що за результатами закінчення експерименту відсоток учнів, котрі відносяться до основної медичної групи, підвищився в ЕК в середньому на 10,2%, а в КК на 4,1%, підготовчої – на 14,3% проти 9,2% в КК, спеціальної – знизився на 24,0% в ЕК, проти зростання в КК на 5,7%. При ретельному скануванні показників здоров'я, сформованих після проведення експерименту (табл.3.1), за деякими параметрами можливо відзначити наявність вагомої різниці. Середні показники ЕК менше, ніж КК у 1-му класі за кількістю захворювань протягом року, в 2-му класі за кількістю пропущених днів.

Важливим є встановлення зростання показників задоволеності учнів процесом фізичного виховання та підвищення їх рухомої активності поза навчальним процесом, що виражається в зростанні кількості учнів ЕК, які почали приймати участь як в самостійних, так і в організованих (секції, абонементні групи тощо) фізкультурних заняттях (табл. 3.2) Цей результат ми пов'язуємо з розробленою технологією, яка не тільки носить комплексний оздоровчо-фізкультурний характер, але й спрямована на формування у учнів позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом та свідомого відношення до ЗСЖ.

Таблиця 3.1

Показники здоров'я учнів 1-4 класів

Класи		Статистичні показники	Кількість пропущених днів	Тривалість захворювань	Кількість захворювань за рік
1	Е	4,02	3,83	1,26	3,83
		4,70	3,21	0,61	3,21
	К	3,82	3,80	1,49	3,80
		3,61	2,18	0,66	2,18
2	Е	6,42	3,75	1,67	3,75
		4,81	2,12	0,71	2,12
	К	8,91	9,32	1,77	9,32
		9,10	2,64	0,72	2,64
3	Е	7,21	3,62	1,50	3,62
		5,62	2,32	0,63	2,32
	К	6,08	3,45	1,61	3,45
		4,41	1,81	0,63	1,81
4	Е	3,01	1,88	1,61	1,88
		2,89	2,32	0,61	2,32
	К	7,21	3,62	1,70	3,62
		5,62	2,32	0,63	2,32
Критерій Ст'юдента		$1_{E-K} =$	0,68	1,09	1,77
		$2_{E-K} =$	1,85	2,18	0,81
		$3_{E-K} =$	0,37	0,95	0,76
		$4_{E-K} =$	0,76	1,07	0,74
Р		>0,05			

Отримані в ЕК результати обумовлені суттєвою інтелектуалізацією процесу фізичного виховання, його індивідуалізацією через створення відповідного освітньо-виховного середовища, що забезпечує цілеспрямований процес культуроємкого розвитку кожного учня. Ми пояснюємо це використанням на заняттях інтерактивних засобів, діяльності учителя на основі розробленої технології, а учнів – як на основі диференційованого і індивідуального підходів, так і технології співдружності

Таблиця 3.2

Показники задоволеності учнів процесом фізичного виховання, (%)

Питання	Клас	Так		Ні		Інколи	
		До	Після	До	Після	До	Після
Чи подобається Вам уроки фізичної культури в школі	ЕК	84,0	93,5	8,2	5,0	8,0	1,4
	КК	79,1	71,0	7,9	8,6	14,1	20,3
Чи задоволені Ви проведенням фізкультурних пауз та хвилинок на інших уроках	ЕК	64,6	91,4	8,2	2,2	28,1	6,3
	КК	58,7	57,8	9,3	10,8	32,1	31,4
Чи займаєтесь Ви вранці гімнастичними вправами	ЕК	28,0	62,1	23,5	13,4	49,4	24,5
	КК	26,9	30,1	24,1	27,3	49,9	42,5
Чи займаєтесь Ви спортом, окрім занять фізичною культурою в школі	ЕК	40,1	68,4	38,2	21,4	21,7	10,2
	КК	39,9	38,2	36,7	38,1	23,4	23,7

Посилення ефективності фізичного виховання учнів при використанні розробленої технології можливо пояснити наслідками кооперативного впливу нових підходів та взаємозв'язків елементів системи занять по варіанту ЕК, які відсутні в варіанті КК. Реалізація розробленої технології надає можливість створити освітнє середовище при якому «слабкий сигнал» учню (в тому чи іншому виді діяльності) викликає резонансний педагогічний вплив. Ймовірно, при проведенні занять по варіанту ЕК руйнуються попередні взаємозв'язки між елементами свідомості особистості створюються нові, характеризуючі перехід психічної системи учня в новий стабільний стан (поведінки), що і забезпечує значно більший результатуєчий ефект.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний аналіз літератури демонструє розвиток підходів до вирішення питань фізичного виховання школярів від формування фізичних якостей на виконання фіксованих нормативів до винайдення конкретних моделей і технологій, у структурі яких відображається поетапне засвоєння цінностей фізичної культури. До аналізу педагогічної дійсності найбільш доцільно застосувати системну методологію розробки особистісно розвивальної технології фізичного виховання, спрямовану на інтеграцію фізичного, психічного і духовного розвитку молодших школярів.

2. Розкрито поняття «технологія» особистісно розвиваючого фізичного виховання як системної сукупності, яка містить спеціальні знання, процес розробки і реалізації педпроекту (моделі), націленого на загальнокультурний розвиток цілісної особистості школяра. Визначено напрям розробки інноваційної технології – поетапне засвоєння цінностей фізичної культури на основі формування світоглядних категорій і понять, ціннісних орієнтацій на фізичне самовдосконалення й здоровий спосіб життя, сукупності рухових умінь й навичок.

3. На основі теоретичних досліджень теорій функціонування шкільної системи фізичного виховання розроблено структурну модель особистісно-розвивальної технології фізичного виховання молодших школярів, яка надає можливість передбачити конкретний шлях, принципи, зміст, умови інтегрованого розвитку молодшого школяра в сфері фізичної культури і здоров'я.

4. Експериментальним шляхом виявлені значні переваги особистісно-розвивальної технології фізичного виховання молодших школярів за критеріями показників задоволеності учнів процесом фізичного виховання, стану їхнього здоров'я, розвитку фізичних та психічних здібностей порівнянні з традиційним підходом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О.П. Формування фізичної культури учнів початкової школи в умовах диференційованого навчання: дис.... кандидата пед. наук: 13.00.07 / Аксьонова Олена Петрівна. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
2. Бальсевич В. К. Концепция физического воспитания с оздоровительной направленностью учащихся начальных классов общеобразовательной школы / В. К. Бальсевич, В. Г. Большенков, Ф. П. Рябинцев // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 1996. – № 2. – С. 13-18.
3. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання / І. Д. Бех. — К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Братченко С. Л. Введение в гуманитарную экспертизу образования (психологические аспекты) / С. Л. Братченко. – М.: АВС, 1999. – 137 с.
5. Боген М. М. Физическое совершенство как основное понятие теории физической культуры / М. М. Боген // Теория и практика физической культуры. – 1997. – № 6. – С. 18-22.
6. Вайнабаум Я. С. Физические упражнения и здоровье школьников / Я. С. Вайнабаум // Физическая культура в школе. – 1993. – № 3. – С. 59-64.
7. Васьков Ю.В. Система фізичного виховання / Ю. В. Васьков. – Харків: Ранок, 2008. – 223 с.
8. Ващенко О.М. Формування умінь і навичок здорового способу життя учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «теорія і методика виховання» / О. М. Ващенко. – К., 2007. – 21 с.
9. Вишневский В. А. Здоровьесбережение в школе (педагогических стратегии и технологии) / В. А. Вишневский. – М.: Теория и практика физической культуры, 2002. – 270 с.
10. Віндюк А. В. Основи технологізації самостійних занять з фізичними вправами учнів молодших класів: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук: спец. 24.00.02 «фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / А. В. Віндюк. – Львів, 2002. – 17 с.

11. Виленский М. Я. Основные сущностные характеристики педагогической технологии формирования физической культуры личности / М. Я. Виленский, Г. М. Соловьев // Теория и практика физической культуры. – № 8. – 2001. – С. 10-13.
12. Вільчковський Е. С. Система фізичного виховання молодших школярів / Е. С. Вільчковський, М. П. Козленко, С.Ф. Цвек. –К.: ІЗМН, 1998. – 232 с.
13. Вільчковський Е.С. Фізична культура в початковій школі / Е. С. Вільчковський, О. І. Курок. –К.: Президент, 2007. – 374 с.
14. Виленская Т. Е. Прогнозирование состояния здоровья детей как основное направление деятельности восстановительной медицины / Т. Е. Виленская // Теория и практика физической культуры. – 2004. – № 8. – С. 43-46.
15. Волков Л. В. Физическое воспитание учащихся / Л. В. Волков. –К.: Рад. шк., 1988. – 184 с.
16. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2006. – №2.–С. 22-47.
17. Дубогай О.Д. Навчання в русі. Здоров'язберігаючі педагогічні технології в початковій школі / О.Д. Дубогай. –К.: Шкільний світ, 2005. – 110 с.
18. Дубогай О. Д. Фізкультура як складова здоров'я та успішного навчання дитини / О.Д. Дубогай. – К.: Шкільний світ, 2006. – 127 с.
19. Закон України «Про загальну середню освіту» // Верховна Рада України. – Офіц. вид. –К.: Відомості Верховної Ради – 1999. – №28 – С. 2-12. – (Бібліотека офіційних видань).
20. Іваній І. Моніторинг стану здоров'я школяра в системі фізичного виховання початкової школи / Ігор Іваній// Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – Т. 2. – С.123-128.
21. Іваній І.В. Фізична культура – особисте здоров'я молодшого школяра / І.В. Іваній. – Суми: СумДПУ ім. Макаренка, 2007.–123 с. (методичний посібник)

22. Казин Э.М. Основы индивидуального здоровья человека / Э. М. Казин, Н. Г. Блинова, А. М. Подгорный. –М.: ВЛАДОС, 2006. – 192 с.
23. Кузнецов В.И. Воспитание индивидуально-личностной физической культуры учащихся: автореф. дис. на соиск. науч. Степени канд. пед. наук: спец.: 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики / В.И. Кузнецов. – Ростов на Дону, 2005. – 20 с.
24. Круцевич Т. Ю. Методичні рекомендації щодо підвищення ефективності різних експериментальних програм фізичного виховання в школі, їх зміст та технології реалізації/[Т.Ю.Круцевич, О.Л.Благій, Г.Г.Смоліус, О.В.Андреева] –К.: Наук, світ, 2006. – 25 с.
25. Кульневич С. В. Педагогика самоорганизации: особенности перехода к постнеклассической теории воспитания / С. В. Кульневич // Известия РАО. – 1999. – №3. – С. 41-48.
26. Лубышева Л. И. Современный ценностный потенциал физической культуры и спорта и пути его освоения обществом и личностью / Л.И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. – 1997. – №5. – С. 10-14.
27. Матвеев А. П. Теория и методика физической культуры: Общие основы теории и методики физического воспитания, теоретико-методологические аспекты спорта и профессионально-прикладных форм физической культуры: учеб. пособие для ин-тов физ. культуры / А. П. Матвеев – М.: Физкультура и спорт, 1996. – 542 с.
28. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование: [пер. с англ. Л. А. Стрижак]. – Киев – Донецк: Вебер, 1994. – 471 с.
29. Марченко С.І. Особливості рухомої підготовленості молодших школярів / С.І. Марченко // Теорія та методика фізичного виховання, 2004.–№5. – С. 15.
30. Михайлов Н.Г. Формирование подходов к системе непрерывного образования по физической культуре в ГОУ «Начальная школа – детский сад» / Н.Г. Михайлов, А.П. Матвеев // Теория и практика *физической культуры*. – 2009. – №6. – С. 58-66.

31. Москаленко Н.В. Фізичне виховання молодших школярів: Монографія / Н.В. Москаленко. – Д.: Інновація, 2007. – 252 с.
32. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту: Затверджено Указом Президента України від 28.09.2004 р. – Офіц. вид. – К.: Відомості Адміністрації Президента України – 2004. – № 42. – С. 4-20. – (Бібліотека офіційних видань).
33. Николаев Ю.М. О смене парадигм теоретического знания в сфере физической культуры / Ю.М. Николаев // Теория и практика физической культуры. – 2007. – № 10. – С. 59-64.
34. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології: [зб. наук, праць / наук. ред. С. О. Сисоевої, Н. В. Гузій]. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 283 с.
35. Савченко О. Я. Дидактика початкої школи / О. Я. Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 366 с.
36. Сінгаєвський С. М. Фізичне виховання – здоров'я школярів: методологічні, змістовно-спрямувальні та управлінські основи. Кіровоград, 2006. – 272 с.
37. Столітенко Є.В. Виховання позитивного ставлення до фізичної культури в учнів/ Є.В. Столітенко // Фізичне виховання в школі. – 2001. – № 2. – С. 40-44.
38. Томенко О.А. Теоретико-методологічні основи неспеціальної фізкультурної освіти учнівської молоді: автор. дис.... д-ра наук з фізичного виховання та спорту, спец. 24.00.02. Нац. ун-т фізичної культури і спорту України. – Київ. – 2012. – 37 с.
39. Фридман Л. М. Концепция личностноориентированного образования / Л. М. Фридман // Завуч. – 2000. – №8. – С. 77-87.
40. Худолій О.М. Методи фізичного виховання / О.М. Худолій // Теорія і методика фізичного виховання. – 2009. – №6. – С. 32-36.
41. Хухляева О. В. Тропинка к своему Я: Программа формирования психологического здоровья у младших школьников / О. В. Хухляева. – М.: Педагогика, 2001. – 280 с.

42. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б.М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – Ч. I. – 272 с.

43. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И.С. Якиманская. –М.: ВЛАДОС, 1996. – 96 с.

44. Якимович В.С. Проектирование системы физического воспитания детей молодёжи на основе личностноориентированного образования: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Якимович Виктор Степанович. – Волжский, 2002. – 454 с.